

OLIY TA'LIMDA TADQIQOT KO'NIKMALARINI KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA TIZIMLASHTIRISH MASALALARI

ВОПРОСЫ СИСТЕМАТИЗАЦИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

ISSUES OF SYSTEMATIZING RESEARCH SKILLS IN HIGHER EDUCATION BASED ON A COMPETENCY-BASED APPROACH

Sayidaxmedov Ravshan Rajabovich

Buxoro davlat texnika universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim jarayonida talabalarning tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish masalalari kompetensiyaviy yondashuv asosida ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqot ko'nikmalarini "bilim–ko'nikma–malaka–kompetensiya" mantiqiy zanjiri asosida tizimlashtirishning pedagogik ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, tadqiqot faoliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirish mexanizmlari, ularni ta'lim mazmuni va metodik ta'minot bilan uyg'unlashtirish masalalari yoritilgan. Maqolada tadqiqot ko'nikmalarini kompetensiyaga aylantirish jarayoni tizimli yondashuv asosida asoslab berilib, ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi xulosalar ilgari surilgan.

Аннотация. В статье с научно-теоретических позиций рассматриваются вопросы формирования и развития исследовательских навыков обучающихся на основе компетентностного подхода. Раскрывается педагогическое значение систематизации исследовательских навыков на основе логической цепочки «знания–умения–навыки–компетенции». Обоснованы механизмы поэтапного развития исследовательской деятельности, а также вопросы их интеграции с содержанием и методическим обеспечением образовательного процесса. В статье системно раскрывается процесс преобразования исследовательских навыков в компетенции и формулируются выводы, направленные на повышение эффективности образования.

Abstract. This article analyzes the issues of forming and developing students' research skills from a scientific and theoretical perspective based on a competency-based approach. The pedagogical significance of systematizing research skills through the logical chain "knowledge–skills–abilities–competencies" is revealed. The mechanisms for the step-by-step development of research activities and their integration with educational content and methodological support are substantiated. The article provides a systematic explanation of the process of transforming research skills into competencies and presents conclusions aimed at improving the effectiveness of the educational process.

Kalit soʻzlar: tadqiqot koʻnikmalari, kompetensiyaviy yondashuv, bilim, koʻnikma, malaka, kompetensiya, taʼlim samaradorligi.

Ключевые слова: исследовательские навыки, компетентностный подход, знания, умения, навыки, компетенции, эффективность образования.

Keywords: research skills, competency-based approach, knowledge, skills, abilities, competencies, educational effectiveness.

Kirish. Bugungi zamonaviy oliy taʼlim tizimida talabalarning tadqiqot faoliyatiga tayyorgarligi taʼlim sifatini belgilovchi muhim koʻrsatkichlardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda taʼlim jarayonida faqat nazariy bilimlarni egallash emas, balki ularni mustaqil tahlil qilish, ilmiy muammolarni aniqlash va asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatini shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, tadqiqot koʻnikmalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida tizimlashtirish taʼlim mazmunini yangilash va uning samaradorligini oshirishning muhim pedagogik vazifasi sifatida namoyon boʻlmoqda [1].

Tadqiqot koʻnikmalari talabani ilmiy faoliyatni rejalashtirish, maʼlumotlarni tahlil qilish, ilmiy farazlar ilgari surish va natijalarni asoslab berish qobiliyatlarini oʻz ichiga oladi. Mazkur koʻnikmalar tasodifiy yoki parchalangan holda emas, balki “bilim–koʻnikma–malaka–kompetensiya” zanjiri asosida tizimli shakllantirilgandagina barqaror natija beradi. Bilim tadqiqot faoliyatining nazariy poydevorini tashkil etsa, koʻnikma ushbu bilimlarni amaliy vaziyatlarda qoʻllash imkonini beradi. Malaka esa takroriy faoliyat natijasida barqarorlashgan amaliy harakatlar majmuini ifodalaydi, kompetensiya esa ularning real kasbiy va ilmiy vaziyatlarda mustaqil, masʼuliyatli va ijodiy qoʻllanilishini taʼminlaydi [3].

Adabiyotlar tahlili. Ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili shuni koʻrsatadiki, tadqiqot koʻnikmalarini shakllantirish masalasi zamonaviy taʼlim nazariyasida kompetensiyaviy yondashuv bilan bevosita bogʻliq holda talqin etilmoqda. Mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kompetensiya shaxsning faqat bilim darajasi emas, balki ularni amaliy va kasbiy vaziyatlarda mustaqil qoʻllashga tayyorligi sifatida izohlanadi. Xususan, kompetensiyaviy yondashuv taʼlim natijalarini tizimlashtirishda “bilim–koʻnikma–malaka–kompetensiya” zanjirining uzviyligi muhim metodologik asos sifatida qaraladi.

Xorijiy ilmiy manbalarda esa tadqiqot koʻnikmalari talabani ilmiy fikrlash madaniyati, muammoni tahlil qilish va ilmiy asoslangan qaror qabul qilish qobiliyatlari bilan bogʻliq holda talqin qilinadi. Kompetensiyaviy model doirasida tadqiqot faoliyati natijalari faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki refleksiya, ijodiy yondashuv va real vaziyatlarda qoʻllanish imkoniyati bilan baholanadi. Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarda tadqiqot koʻnikmalarini shakllantirishning bosqichma-bosqichligi yetarlicha tizimlashtirilmaganligi qayd etilib, bu holat mazkur masalaning dolzarbligini yanada oshiradi [5, 6].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tadqiqot ko'nikmalarini kompetensiyaga aylantirish mexanizmlarini yaxlit tizim sifatida yoritish, ayniqsa, ta'lim mazmuni, metodlari va baholash tizimi o'rtasidagi uyg'unlik nuqtayi nazaridan chuqur tahlil qilish zarurati mavjud.

1-jadval

Tadqiqot ko'nikmalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida tizimlashtirish bosqichlari

Bosqich	Mazmuni	Asosiy pedagogik vazifalar	Kutilayotgan natija
Bilim	Tadqiqotga oid nazariy tushunchalar, ilmiy metodlar, terminlar	Ilmiy axborotni anglash, tahlil qilish	Tadqiqot faoliyati haqida tizimli tasavvur
Ko'nikma	Ilmiy manbalar bilan ishlash, muammo qo'yish, faraz ilgari surish	Bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash	Mustaqil ilmiy harakatlar
Malaka	Tadqiqot jarayonini mustaqil tashkil etish	Takroriy ilmiy faoliyat orqali barqarorlik	Ilmiy ishlarni sifatli bajarish
Kompetensiya	Tadqiqot natijalarini real vaziyatlarda qo'llash	Mas'uliyatli, reflektiv va ijodiy faoliyat	Tadqiqotchilik kompetensiyasi

1-jadvalda tadqiqot ko'nikmalarining bosqichma-bosqich rivojlanishi "bilim–ko'nikma–malaka–kompetensiya" mantiqiy zanjiri asosida yoritilgan bo'lib, har bir bosqich oldingi bosqichga tayangan holda keyingisini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kompetensiyaviy yondashuv ta'lim natijalarini faqat bilim darajasi bilan emas, balki ularni amaliyotda qo'llash qobiliyati bilan baholashni nazarda tutadi. Ushbu yondashuv doirasida tadqiqot ko'nikmalari alohida elementlar sifatida emas, balki integrativ kompetensiya sifatida qaraladi. Bu esa talabalarda ilmiy fikrlash, refleksiya va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot faoliyatining bosqichma-bosqich tashkil etilishi kompetensiyaviy yondashuvning samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi [2].

Natijalar. Tadqiqot jarayonida tadqiqot ko'nikmalarini kompetensiyaga aylantirish samaradorligi ta'lim jarayonining tizimli tashkil etilishiga bog'liqligi aniqlandi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, muammoli ta'lim, loyiha faoliyati,

mustaqil tadqiqot topshiriqlari va reflektiv tahlil usullarini uzviy qo'llash talabalarda ilmiy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini beradi.

Shuningdek, "bilim–ko'nikma–malaka–kompetensiya" zanjiri asosida tashkil etilgan o'quv jarayoni talabalarning tadqiqot faoliyatiga nisbatan mas'uliyatli va ongli munosabatini shakllantiradi. Tadqiqot topshiriqlarining bosqichma-bosqich murakkablashtirilishi natijasida talabalarda mustaqil ilmiy izlanish olib borish, natijalarni tahlil qilish va asoslangan xulosalar chiqarish ko'nikmalari rivojlanadi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuv asosida shakllantirilgan tadqiqot ko'nikmalari talabalarning nafaqat ilmiy tayyorgarligini, balki ularning kasbiy faoliyatga tayyorlik darajasini ham sezilarli darajada oshiradi.

Muhokama. Olingan natijalar mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan ilgari surilgan kompetensiyaviy yondashuv g'oyalari bilan uyg'un ekanligini ko'rsatadi. Tadqiqot ko'nikmalarini alohida bilim yoki ko'nikmalar majmui sifatida emas, balki integrativ kompetensiya sifatida qarash ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Ayniqsa, reflektiv tahlil mexanizmlarining joriy etilishi talabalarning ilmiy faoliyatiga tanqidiy yondashuvini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi [7]. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, agar ta'lim jarayonida metodlar va baholash tizimi kompetensiyaviy yondashuv talablariga moslashtirilmasa, tadqiqot ko'nikmalarining kompetensiyaga aylanish jarayoni sustlashadi. Demak, ta'lim mazmuni, o'qitish texnologiyalari va baholash mexanizmlarini uzviy integratsiyalash zarur.

Muhokama jarayonida aniqlanganki, tadqiqot ko'nikmalarini kompetensiyaga aylantirish mexanizmlarini tizimli joriy etish talabalarning ilmiy faoliyatda mustaqilligi, reflektiv fikrlashi va ijodiy yondashuvini rivojlantirish uchun mustahkam pedagogik asos yaratadi [8].

1-rasmdagi ushbu grafik chizmada tadqiqot ko'nikmalarini kompetensiyaga aylantirish jarayonining pedagogik mexanizmlari tizimli va uzviy holda aks ettirilgan. Model markazida tadqiqot ko'nikmalarining kompetensiyaga transformatsiyasi joylashtirilgan bo'lib, bu jarayon ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari va baholash tizimining o'zaro uyg'unligi asosida amalga oshirilishini ifodalaydi. Unda muammoli ta'lim, loyiha faoliyati, mustaqil tadqiqot topshiriqlari hamda reflektiv tahlil usullari tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish va ularni amaliy kompetensiyaga aylantirishning asosiy pedagogik mexanizmlari sifatida ko'rsatilgan.

1-rasm. Tadqiqot ko'nikmalarini kompetensiyaga aylantirish mexanizmlari

Shuningdek, chizmada ushbu mexanizmlarning aylana shaklida tasvirlanishi tadqiqot faoliyatining uzluksizligi va bosqichma-bosqich rivojlanishini ifodalaydi. Grafik model talabalarda ilmiy bilimlarni real vaziyatlarda qo'llashga tayyorlik, mustaqil ilmiy izlanish olib borish va reflektiv fikrlash kompetensiyalarining shakllanishini asoslab beradi hamda ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot ko'nikmalarini kompetensiyaga aylantirish jarayoni ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari va baholash tizimining uzviy uyg'unligiga asoslanadi. Muammoli ta'lim, loyiha faoliyati, mustaqil tadqiqot topshiriqlari va reflektiv tahlil usullaridan foydalanish ushbu jarayonning samaradorligini oshiradi. Natijada talabalarda nafaqat ilmiy bilimlar, balki ularni real vaziyatlarda qo'llashga tayyorlik shakllanadi [5].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, tadqiqot ko'nikmalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida tizimlashtirish zamonaviy ta'lim jarayonining muhim pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, "bilim–ko'nikma–malaka–kompetensiya" zanjiri asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarining tadqiqotchilik faoliyatini izchil va barqaror rivojlantirish imkonini beradi. Ushbu yondashuv orqali talabalarda ilmiy bilimlarni real vaziyatlarda qo'llash, mustaqil ilmiy

izlanish olib borish hamda o'z faoliyatini reflektiv tahlil qilish kompetensiyasi shakllanadi. Shuningdek, tadqiqot ko'nikmalarini kompetensiyaga aylantirish jarayoni ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari va baholash tizimining uzviy uyg'unligiga asoslangandagina yuqori samaradorlikka erishishi aniqlandi. Muammoli ta'lim, loyiha faoliyati, mustaqil tadqiqot topshiriqlari va reflektiv tahlil usullarining tizimli qo'llanilishi talabalarning ilmiy va kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, kompetensiyaviy yondashuv asosida tadqiqot ko'nikmalarini tizimlashtirish ta'lim samaradorligini oshirish bilan birga, zamonaviy ilmiy va kasbiy faoliyat talablariga mos, mustaqil fikrlovchi va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash uchun mustahkam pedagogik asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi (2030). – Toshkent, 2019. – 14–18-b.
2. Abdullaeva S. Pedagogik kompetensiya va uni rivojlantirish masalalari. – Toshkent: Fan, 2018. – 112–118-b.
3. Sayidahmedov N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 45–52-b.
4. Xodjayev B. Ta'limda kompetensiyaviy yondashuv asoslari. – Toshkent: Innovatsiya, 2020. – 76–83-b.
5. Karimova G. Talabalarning tadqiqotchilik kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 64–70-b.
6. Spencer L.M., Spencer S.M. Competence at Work: Models for Superior Performance. – New York: Wiley, 1993. – pp. 35–42.
7. Rychen D.S., Salganik L.H. Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society. – Göttingen: Hogrefe, 2003. – pp. 55–63.
8. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. – London: Open University Press, 2011. – pp. 89–97.
9. Hattie J. Visible Learning. – London: Routledge, 2009. – pp. 121–128.